

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Derleme Makale • Review Article

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE PARİS ANLAŞMASI VE İKLİM ADALETİ

THE PARIS AGREEMENT AND CLIMATE JUSTICE IN THE FIGHT AGAINST CLIMATE CHANGE

Rabia Betül ÜNSAL *

Özet: İklim değişikliği meselesinde iklim adaleti oldukça kritik bir kavramdır. İklim adaleti, insan merkezli tartışmaların temel odağında yer almaktadır ve iklim değişikliği ile mücadelede önemlidir. İklim değişikliğine bağlı olarak ekolojik tahribatın toplumları eşit şekilde etkilemediğini ortaya koyan iklim adaleti, dezavantajlı kılınmış toplumsal kategorilerin iklim krizine karşı daha kırılgan olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışma, uluslararası toplantıların yirmi birincisi olarak bilinen COP-21'in, eş bir ifadeyle Paris İklim Anlaşması'nın iklim adaletine ne gibi bir katkı sunacağını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Adaleti, İklim Krizi, Paris Anlaşması, Eşitsizlik, İnsan Hakkı.

Abstract: As a very critical concept for the issue of climate change, climate justice is an important issue that is at the focus of discussions based on a human-centered perspective in the fight against climate change. Climate justice, which shows that ecological destruction due to climate change does not affect societies equally, suggests that disadvantaged social categories are more vulnerable to the climate crisis. This study examines what kind of contribution COP-21, known as the twenty-first of the international meetings, will make to climate justice, in other words, the Paris Climate Agreement.

Keywords: Climate Justice, Climate Crisis, the Paris Agreement, Inequality, Human Rights.

Giriş

İklim krizinden kaynaklanan sorunlara ve bu sorunların çözümlerine dair bütüncül bir yaklaşım, iklim değişikliğinin yalnızca teknik veya çevresel bir mesele olmadığını; bununla birlikte ekonomik, sosyal ve ekolojik bir adalet fikrini de beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır. İklim adaleti, ekolojik tahribatın ve iklim değişikliğinin etkilerinin herkese eşit şekilde dağılmadığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki krizin ekolojik ve ekonomik maliyetinin farklı olduğu; ayrıca toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite ve sınıf gibi farklı faktörler gözetildiğinde eşitsizlik ve adaletsizliğin daha da derinleştiği fikirlerinden beslenmektedir. İklim değişikliğine adalet temelli bir yaklaşım iki ana prensibi bünyesinde toplamaktadır. Adalet teorisyeni John Rawls'un fikirleri bu konuda aydınlatıcıdır. Rawls'a göre adalet prensiplerinden ilki, tarafsızlığa dayalı eşitlik anlayışıdır. İnsanları birbirinden üstün tutmama anlayışıyla temellenen tarafsızlık ilkesi, bireylerin hak ve özgürlüklerden eşit şekilde faydalanmasını öngörür. Bir diğeri ise, ilk prensipte görüldüğü üzere, tarafsızlık eşit muameleyi gerektirdiğinden, kaynak eşitsizliklerinin önüne geçmek adına toplumun en aşağı katmanında yer alan sınıfların yararına eşitsizliğin çözümlenmesidir (Gaus, 2016: 360-361). Adalet kavramına Rawls'un

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-1576-3153 a.betulunsal@gmail.com

Received/Geliş: 25 Eylül 2024

Accepted/Kabul: 19 Aralık 2024

Published/Yayın: 27 Aralık 2024

perspektifinden bakıldığında, ekonomik ve sosyolojik olarak, ayrıca çevre-iklim özelinde kaynak stoklarının eşitlikçi bir biçimde bölüşülmediği ve dahası yüklerin adil bir şekilde dağıtılmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte adalet kavramının tanımları ve ilkeleri üzerinde nihai bir mutabakata varılamadığından, küresel çözüm bekleyen iklim değişikliği sorunu, eşitlikçi ve adil bir biçimde çözümlenememektedir. Nihayetinde iklim politikasını gündemine alan her ülke, adalet konusunda kendi politik ve ekonomik menfaatlerine göre bir tanım belirlemekte ve ulusal çıkarları etrafında iklim değişikliğine uyum politikaları geliştirmektedir.

Sera gazlarının önemli bir kısmı insan faktörüdür. 2000-2010 yılları arasında, iklim değişikliğini önleyici pek çok konu uluslararası boyutta tartışılmış olmasına karşın, sera gazı emisyonunda önceki yıllara nazaran ciddi bir artış söz konusudur (Bozoğlu, 2021: 38). 2007 yılında hazırlanan “İklim Değişikliğinin Ekonomisi” başlıklı Stern raporunda, iklim değişikliğine neden olan etkenler; enerji, ulaşım, endüstri ve arazi kullanımı olarak belirlenmiştir. Bu raporda 2000 yılında sera gazlarının dünya üzerindeki yayılımı ortaya koyulurken, bunların %35’inin enerji faktörlü değil, tarım ve arazi kullanımı kaynaklı olduğu belirtilmiştir (Stern, 2007). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından, 2010 yılındaki veriler baz alınarak hazırlanan bir başka raporda ise, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının, önemli bir kısmının enerji üretiminden (%35-40) ve endüstriyel üretimden (%21’i) kaynaklandığı ortaya koyulmuştur (IPCC, 2014). Bunun haricinde küresel açıdan bakıldığında, her ne kadar nüfus ve tüketim artışının fosil yakıt kullanımını ve karbondioksit emisyonunu belirlediği ifade edilse de, bu, meselenin yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. Nüfus artış oranının düşük olduğu gelişmiş ülkelerde gaz emisyonunun daha yüksek olduğu, buna rağmen nüfus artış hızının yüksek olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde emisyon oranının düşük olduğu tespit edilmiştir (Casey ve Galor, 2016: 9). Bu, dünyanın zengin ülkelerinin yoksul ülkelere daha yüksek enerji kullanımını olduğunu ve bu ülkelerin atmosferin ısınmasına sebep olan karbondioksit emisyonunu daha fazla ürettiklerini göstermektedir. Burada ortaya çıkan çelişki şudur: Dünyanın yoksul ülkeleri, iklim değişikliğine yol açan karbon emisyonunun üretiminde çok az bir payları olmalarına karşın, iklim değişikliği ve genel itibarıyla ekolojik tahribatın olumsuz etkilerine daha çok maruz kalmaktadırlar (Başkaya, 2020: 23-24). Bu noktada, iklimin bütün gezegeni ve insanları aynı şekilde etkilediği kabul edilse de gerçekte bu değişikliğin esas kurbanları dezavantajlı gruplar ve yoksul ülkelerdir. Bu durumun ahlaki ve adil olmayan şekilde zararlara yol açtığı söylenebilir.

Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak görünürlük kazanan adaletsizlikler, hükümetleri politik, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri bertaraf etmek için bir araya getirmeye mecbur bırakmaktadır. Hükümetlerin pek çoğu, iklim değişikliğinin etkileriyle mücadele etmek için çeşitli stratejik planlar hazırlamakta ve çeşitli anlaşmalar çevresinde ortak hareket etmektedirler. İklim değişikliğiyle ortak mücadele konusundaki ilk girişim 1992 yılındaki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’dir. Bu adımlardan en etkili olanı ise 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması’dır.

Adalet temelli bir yaklaşımı ortaya koyan Paris Anlaşması, iklim krizine karşı uluslararası alanda en geniş katılımı kabul edilmiştir. Paris Anlaşması iklim değişikliği ile mücadelede adaletsizliklerin göstergesi açısından önemlidir. İklim krizine neden olan gelişmiş ülkelerin sorumluluklarına dikkat çeken Paris Anlaşması’nda, bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliği ve etkilerine karşı uyum konusunda maddi destek sağlaması gerektiği konusuna yer verilmiştir (Bozoğlu, 2021: 76). Ayrıca, karbon emisyonu salınımlarını aşağı çekmek, gelecek nesillerin iklim krizinden etkilenmemeleri için gerekli önlemleri almak, yoksulluğu azaltmak, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek de bu anlaşmanın dikkat çeken başlıkları arasındadır. Söz konusu sorumluluklar etrafında Paris Anlaşması hükümetleri iyi niyet beyanlarıyla iklim adaleti konusunda bir araya getirmektedir; ancak hükümetler krizin etkilerini durdurmak konusunda vakitlice harekete geçmezlerse geri döndürülemez eşik aşılmış olacaktır (Başkaya, 2021: 46).

Bu çalışmada iklim adaleti kavramının içeriğinde nelerin yer aldığı, iklim adaletinin hangi düzlemde tartışıldığı, konu başlıklarının neler olduğu, bu bağlamda hak temelli yaklaşımı yansıtan Paris İklim Anlaşması'nın iklim adaletine nasıl çözüm bulabileceği konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası Çalışmalar

Uluslararası bir karakter taşıyan Paris İklim Anlaşması'nın imzalanmasına giden sürece kadar uluslararası platformlarda öne çıkan iki sözleşme vardır. Bunlar: 1992 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü'dür. Bu iki sözleşme iklim krizinin etkilerine karşı çare sunulması, sera gazlarında azaltıma gidilmesi, gelişmekte olan ülkelere finansal destekte bulunulması gibi konuları kapsamakta ve Paris Anlaşması'nın içeriğinin ve hedeflerinin zemininin hazırlanmasında kritik önemdedir (Bozoğlu, 2021: 60).

1.1. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)

1980'lerin sonuna doğru hükümetler arası konferanslarda uzunca dönem tartışılan BMİDÇS, 1992 yılında Avrupa Birliği Komisyonu'nun ve 154 ülkenin onayıyla kabul edilmiştir. 21 Mart 1994 yılında yürürlüğe giren sözleşmenin halihazırda 197 taraf ülkesi vardır. BMİDÇS, ülkelerin yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve kuralları ifade etmektedir. BMİDÇS, insan faaliyetlerinin sera gazlarına yoğun bir şekilde sebep olduğunu ortaya koyarken, geçmişte ve çağımızda en büyük sera gazına yol açan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğuna işaret ederek, gelişmekte olan ülkelerdeki bireysel emisyonların payının halihazırda düşük olduğunu kaydetmektedir (BMİDÇS, 2002).

BMİDÇS'nin amaçları 2'nci maddede, ilkeleri 3'ncü maddede ve yükümlülükleri 4'ncü maddede genel hatlarıyla belirtilmektedir. Sözleşmenin nihai amacı: *"atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmak"* (BMİDÇS, 2002) olarak ifade edilirken, sözleşmenin ilkeleri olarak eşitlik, sürdürülebilir kalkınma, ihtiyatlılık olarak belirtilirken son olarak yükümlülükler bağlamında ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk, özel koşullar (bağlı kabiliyetler) ilkelerine yer verilmiştir.

Sözleşme bütün ülkeler için çeşitli sorumluluklar ve ilkeler taşımaktadır. Sözleşmede ülkeler gelişmişlik seviyesine göre sınıflandırılmış ve farklılaştırılmış sorumluluklar geliştirilmiştir. Buna göre, taraf ülkelerin sorumluluklarını içeren durum üç farklı şekilde ele alınabilir: Sözleşmenin bütün tarafları için bağlayıcılık içeren hükümler (1), Ek-I listesinde yer alan ülkelerin hükümleri (2), Ek-II listesinde yer alan ülkelerinin hükümleri(3) (Öztürk ve Öztürk, 2019: 532). Ek-I tarafları sanayileşmiş ülkeleri ve geçiş ekonomilerini (örneğin eski Sovyet bloku ülkelerini) kapsar. Ek I ülkeleri, sanayileşmiş olmaları ve tarihsel olarak en fazla sera gazı emisyonundan sorumlu olmaları nedeniyle iklim değişikliğiyle mücadelede yükümlülükleri daha fazla olan ülkelerdir. Ek-I ülkelerinin taraflarından insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının miktarını 1990 yılı seviyesine indirmeleri beklenmiştir (BMİDÇS, 2002). Ek II ülkeleri ise, Ek I ülkelerinin de içinde yer alır. Ayrıca finansal ve teknolojik destek sağlama yükümlülüğüne sahiptir. Buna göre, Ek II ülkelerinden, yalnızca emisyon azaltımı yapmaları beklenmemekte, buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele çabalarına destek olmaları istenmektedir (Karakaya ve Özçağ, 2004:3). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) kapsamında Ek-I ve Ek-II ülkelerinin bölgelere göre gruplandırılmış hali Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: BMİDÇS Ek I ve Ek II Ülkeleri

Bölge	Ek-I Ülkeleri	Ek-II Ülkeleri
Kuzey Amerika	ABD, Kanada	ABD, Kanada

Batı Avrupa	Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık, İspanya, Hollanda, Belçika, İsviçre, Yunanistan, Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, İzlanda...	Aynı ülkeler Ek-II kapsamındadır.
Doğu Avrupa	Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan, Ukrayna, Beyaz Rusya, Rusya	-
Okyanusya	Avustralya, Yeni Zelanda	Avustralya, Yeni Zelanda
Asya	Japonya	Japonya
Ekonomik Geçiş Ülkeleri	Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Macaristan, Slovakya, Polonya...	-

Kaynak: (BMİDÇS, 2002)

2004 yılında sözleşmeye taraf olan Türkiye; hem OECD hem de gelişmekte olan ülke konumunda olarak, ilk olarak tarihsel sorumluluk açısından Ek-I ve mali yükümlülük bağlamında Ek-I kategorilerinde yer almıştır. Buna karşın 7'nci taraflar konferansından (COP7-2001) çıkan kararlar, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi çerçevesinde sözleşmenin Ek-I listesinde bulunan diğer taraflardan özgün bir konumda olan Türkiye'nin özel koşulları kabul edilerek adı EK-II listesinden çıkarılmış, ancak EK- I listesinde kalmaya devam etmiştir (Kaya, 2020: 174; Bozoğlu, 2021: 63-64). Ekler dışında kalan ülkelere beklenenler ise sera gazlarını azaltmaları, diğer ülkelerle teknolojik iş birliğine gitmeleri ve sera gazı yutaklarını kontrol altında tutmalarıdır (BMİDÇS, 2002).

1.2. Kyoto Protokolü

11 Aralık 1997'de Kyoto'da 3'ncü taraflar konferansı düzenlenmiş ve iklim değişikliği meselesinin en çok tartışılan belgelerinden biri olma niteliğine sahip Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. Kyoto Protokolü, sera gazlarını azaltma ve kontrol altına alma konusunda bağlayıcı yükümlülükler içermektedir (Kaya, 2020: 175). Bu yönüyle İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinden ayrılmaktadır. Protokol 1'nci taraflar konferansında onaylanarak 2005'te yürürlüğe girmiştir (Narin, 2013: 944). Halihazırda protokolün 191 taraf ülkesi bulunmaktadır. Kyoto Protokolü, gelişmiş sanayi ülkelerinin ve geçiş ülkelerinin sera gazı emisyonlarını ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk ve farklı yetenekler ilkeleri çerçevesinde sınırlama ve azaltma taahhüdünde bulunmalarını öngörür (UNCC, 1998). Kyoto Protokolü'nde, Ek-A ve Ek-B olmak üzere iki farklı liste belirlenmiştir. Ek-A'da azaltılması hedeflenen sera gazlarının hangileri olduğuna yer verilirken¹, Ek B'de BMİDÇS'nin Ek-I ülkelerinin (OECD üyesi sanayileşmiş 38 ülke ve AB ülkeleri dahildir) sera gazı azaltım hedefleri yer almaktadır (UNCC, 1998).

Kyoto Protokolü'ne dair en önemli unsur, esneklik mekanizmalarının tanımlanmış olmasıdır. Bu mekanizmalar üç ana başlık altında toplanabilir: Uluslararası emisyon ticareti, temiz kalkınma mekanizması ve son olarak ortak uygulama. Üçünün de ortak yönü, sera gazı emisyonunun azaltılmasında en ekonomik araçların tercih edilmesi, gelişmekte olan ülkelere sera gazı azaltımı konusunda yeşil yatırımın teşvik edilmesi, sera gazı emisyonlarını risksiz seviyede tutma ve sona erdirme çabasına özel sektör girişimlerini de dahil etmektir (UNCC, 1998). Emisyon ticareti, sera gazı emisyonlarının kapasiteleri için yasal otoriteler tarafından üst bir sınır belirlenmesi ve bu sınırlar dahilinde işletmelere izin verilmesidir. Eğer işletme kendisine verilen emisyon kapasitesinin altında salınım yapıyorsa, fazla izinleri piyasada satabilir. Öte yandan

¹ Sera gazı etkisi yaratan gaz emisyonları Protokol'de şu şekilde tanımlanmıştır: "Karbondiyoksit (CO₂), metan(CH₄), nitroz oksit (N₂O), hidroflorokarbon (HFC), perflorlu bileşikler (PCF) ve kükürt heksaflorür (SF₆)" (Başkaya, 2020: 42-43).

emisyona limitinin üstünde salınım yapan işletmeler ise gereksinim duydukları izinleri satın alabilir (Ubay ve Bilgici, 2021: 54-55). Ortak uygulama, uluslararası iş birliğiyle gelişmiş ülkelerin emisyon azaltımı hedeflerini desteklemek amacıyla geliştirilmiş bir esneklik mekanizmasıdır. Bu mekanizmalar vasıtasıyla, ekonomik olarak daha düşük maliyetlerle sera gazı azaltımı yapılacak ülkelerde çalışmaların yürütülmesi temin edilebilmektedir. Bu bakımdan, gelişmiş ülkelerin daha düşük maliyetli sera gazı emisyonu yapabilecekleri ülkelerde projeler geliştirerek kendi azaltım senaryolarına erişebilmelerinin önü açılmıştır (Bozoğlu, 2021: 65; Türkeş, 2006: 7). Sonuç itibarıyla Protokol'e taraf ülkeler üç başlık altında mutabakata varmış olurlar: Sera gazı salınımı 1990'lı yılların seviyesinin altına düşürmek, fosil enerji kaynakları yerine temiz, yeşil ve alternatif enerji kaynaklarına yönelme, enerji kullanımını minimuma indiren mekanizmalara geçiş (Başkaya, 2020: 44).

Sonuç itibarıyla, Paris Anlaşması'nın kabul edilmesine kadar yürürlüğe giren sözleşme ve protokollerin içeriklerinde olumlu sayılabilecek maddelerin yer aldığı söylenebilir. Örneğin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 3.1'nci maddesinde ülkelerin tarihsel emisyon seviyelerine ve ekonomik kalkınma düzeylerine göre farklı sorumluluklar alması gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşımın gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ihtiyaçları gözetilerek adil bir çözüm getirdiği düşünülebilir. Ayrıca bu sözleşmenin 3.4'ncü maddesinde sürdürülebilir kalkınma ilkesine yer verilerek ekonomik kalkınma ile çevresel koruma arasında bir denge olması gerektiği vurgulanmıştır.

Kyoto Protokolü'nün ise 3'ncü maddesinde EK I ülkelerinin sera gazı emisyon azaltım hedeflerini yüklenmesi ibaresine yer verilmesinin hukuki açıdan protokolü bağlayıcı ve etkili bir araç haline getirdiği sonucuna varılabilir. Yine her iki sözleşmenin de iklim değişikliği konusunda küresel bir farkındalığın oluşmasında, taraf ülkeler arasında diyalog ve iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesinde etkili olduğu değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu düzenlemelerin etkin bir şekilde hayata geçebilmesi büyük ölçüde ülkelerin taahhütleri yerine getirme iradeleri ve uygulamaların şeffaflığıyla mümkündür.

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede sözleşmelerin her ikisi de önemli araçlar olmasına rağmen çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Öne çıkan eleştirilerden birçoğuna yer vermek, Paris Anlaşması'na giden süreci anlayabilmek açısından önemlidir. Kyoto Protokolü'nün tüm çabalarına rağmen iklim krizinin çözümünde yetersiz kaldığı ortaya koyulmaktadır. Bunun nedeni olarak fosil enerji kaynaklarını kullanımına neden olan ana nedenlerin göz ardı edilmesi, başka bir ifadeyle halihazırdaki üretim-tüketim ilişkilerinin sorgulanmaması (Bozoğlu, 2021: 67) gösterilmiştir. Bu eleştirinin arka planında iklim değişikliğine neden olan başat aktörün kapitalizm ve onun yarattığı krizler olarak görülmesi vardır. Buna göre, kapitalist sistemin çelişkileri sürerken söz konusu anlaşmaların geliştirdiği mekanizmaların ancak kapitalizmin sınırları içerisinde kaldığı ve bu mekanizmalarla iklim krizinden kurtuluşun mümkün olmadığı dile getirilmektedir. Kyoto Protokolü özelinde bu eleştiri, Protokol'ün belirlediği yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde cezai müeyyidenin nasıl uygulanacağı, buna dair bir mekanizmanın ne olacağının başından itibaren kararlaştırılmış olmamasıdır (Başkaya, 2020: 45). Protokol, salınım azaltımı taahhütlerine uyulmasına dair bağlayıcı yaptırımların olmaması, küresel emisyon artışının önlenememesi ve gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını yerine getirmemesi gibi noktalar üzerinden eleştirilmektedir (Portillo, 2024).

2. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Son Durak: Paris Anlaşması

Aralık 2015 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen, uluslararası toplantıların sonuncusu COP-21, Kyoto Protokolü'nün sona erme tarihi olan 2020 yılından sonraki süreci de içine dahil eden yeni bir anlaşma zemini sağlamayı öngörüyordu (İğci ve Çobanoğlu, 2019: 134). İklim değişikliğine neden olan sera gazlarının azaltımı konusunda hükümetler arasında ciddi fikir ayrılıkları olduğundan bir mutabakata varılamamıştı. Günümüze kadar iklim krizine sebebiyet veren sera gazlarının atmosfere salınımında tarihsel sorumluluğu bulunan gelişmiş ülkelerin ve öte yandan yeni binyılın başlamasıyla henüz gelişmekte olan ülkelerin de sera gazı artışına neden

olacağı gerçeğinden dolayı gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkelerin de sera gazlarını azaltma ve atmosferdeki yutak alanlarını koruma konusunda kendi özgül sorumluluklarına göre çaba harcamaları beklenmekteydi (Karakaya, 2016: 2). 30 Kasım 2015'te başlayan toplantılar, iki hafta neticesinde 12 Aralık 2015 tarihinde Paris Anlaşması'nın kabulü ile sonuçlanmıştır. 195 ülkenin oy birliği ile kabul edilen anlaşma, halihazırdaki BMİDÇS'nin taraf ülkeleri tarafından onaylanmıştır (Bozoğlu, 2021: 69). Paris Anlaşması'nın içeriğine göz atıldığında bütün veçheleriyle tarihi bir anlam taşıdığı söylenebilir, ayrıca yerel, bölgesel ve küresel çaptaki ekonomileri, buna ilaveten toplulukları ve çevreyi değiştirme iddiasına sahiptir (Karakaya, 2016: 2). COP-21 sonucunda ortaya çıkan anlaşmanın maddelerine kısaca yer vermek gerekirse, şu şekilde özetlenebilir:

- Anlaşmanın 2'nci maddesinde anlaşmaya taraf olan tüm ülkelerin küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayi dönemi öncesi seviyelere nazaran 2 °C'nin çok daha altına düşürmek, hatta sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5 ° C üzerinde sınırlamak için taraf ülkelerin çaba sarf etmesidir (Paris Agreement, 2015). Söz konusu hedefin bir bağlayıcılığı olmasa dahi, hayata geçirilmesi için finansal kaynakların en uygun şekilde kullanılarak, desteğe ihtiyacı olan ülkelere ve alanlara ulaştırılması öngörülmektedir (Bozoğlu, 2021: 75).

- Anlaşmanın 4'ncü maddesinde *“Taraf ülkenin o sırada geçerli olan ulusal katkısına kıyasla bir ilerleme içerecek olup farklı ulusal koşullar ışığında, ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları ve tarafların görece kabiliyetlerini yansıtan, mümkün olan en iddialı seviyeleri sunacaktır.”* (Paris Agreement, 2015) ibaresi yer almaktadır.

- Paris Anlaşması'nın bir başka meselesi, 6'ncı maddede ele alınmıştır. Bu maddede sürdürülebilir kalkınma, çevresel bütünlüğü sağlama ve yoksulluğu ortadan kaldırma vurgusu yapılmış, tarafların eşgüdümlü biçimde hareket etmesi, sera gazı azaltım, adaptasyon, teknoloji transferi vb. meselelerde bütüncül ve dengeli bir piyasa mekanizmasının işlerlik kazanması gerektiği kabul edilmiştir (Paris Agreement, 2015).

- Anlaşmanın 9'ncü maddesinin birinci fıkrasında belirtildiği üzere, *“Anlaşmaya Taraf olan gelişmiş ülkeler, Sözleşme kapsamındaki mevcut yükümlülüklerinin devamı olarak, gelişmekte olan Taraf ülkelere hem azaltım hem de uyum konusunda yardımcı olmak amacıyla finans kaynağı sağlar.”* (Paris Agreement, 2015). Buna göre, gelişmiş ülkelerden Kyoto Protokolü'nün bitiş yılı olan 2020'ye kadar 100 milyar dolar maddi destek sağlanması, beş yıllık bu taahhüdün 2025 yılından sonra da geçerli olacak şekilde kabul edilmesi öngörülmüştür (Öztürk ve Öztürk, 2019: 537).

Paris Anlaşması'na dair bir diğer önemli husus, 2016 yılında imzacı olan fakat henüz Anlaşmayı onaylamamış Türkiye'nin de beklentisine yönelik olarak; BMİDÇS'deki taraf ülkeleri kategorilendiren eklere gönderme yapılmamasıdır. Bununla beraber, gelişmiş\ gelişmekte olan ülke tanımlamalarıyla bir sınıflandırma yapılmış ve bu listelerin hangi ülkeleri içine dahil ettiği netleştirilmemiştir. Söz konusu durum, kararlaştırılan kolektif bütçenin finans kaynaklarının hangi ülkeler tarafından oluşturulacağını muğlaklaştırmaktadır. Nitekim hangi ülkenin ne kadar kaynak yardımında bulunacağı net değildir. Paris Anlaşması'nda gelişmiş olan ülkelerin azaltım ve uyum konusunda öncülük etmesi gerektiği not edilmiş, fakat nihayetinde Anlaşma'nın onaylanmasının ertesinde söz konusu vurgu daha da esnetilmiştir (Bozoğlu, 2021: 76-83).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nın 2022 yılındaki 27. toplantısında (COP-27), Paris Anlaşması'nda 2025 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler için 100 milyar dolar destek sağlanması taahhüdünün sona ereceği meselesi ele alınmıştır. Bu noktada COP-27'de yeni bir finansal mekanizmanın etkinleştirilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur (Hodgkins, 2022). Konferansta BM başkanını ayrıca, uyum fonlarını ikiye katlamak için kesin ve güvenilir bir rotanın oluşturulmasına duyulan ihtiyacı vurgulamıştır (United Nations, 2022). Bununla birlikte, COP-27'de Paris Anlaşması'nda 2030 senesi için hedeflenen emisyon azaltımı, Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (INDC) çerçevesinde yeniden düzenlenerek % 41'e çıkarılmıştır

(T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). Bu hedefe varılabilmesi için şüphesiz alternatif çevreci teknolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Emisyon azaltımı konusunda mutabakata varılan oran, zorlayıcılık içermemesi nedeniyle bu dengenin nasıl sağlanacağına dair soru işaretleri barındırmaktadır. Bununla birlikte, niyet belirtme bakımından uluslararası alanda önemli bir hedef olduğu sonucuna varılabilir. Ülkelerin bu küresel konuda politika geliştirmeleri ve kendi uygulama araçlarını bu sorunun çözümünde kullanmalarını sağlamak açısından bağlayıcı bir öneme sahip olduğu düşünülebilir (Bozoğlu, 2021: 79).

Son olarak Paris Anlaşması'nın içeriğindeki adalet perspektiflerini değerlendirecek olursak, beş başlık altında toplayabiliriz. Paris Anlaşması'nın adalet temelli bir anlaşma içeriğine sahip olduğundan bir üst başlıkta söz edilmişti. İnsan hakkı perspektifinden Paris Anlaşması'na konu olan madde şöyledir:

"Taraflar, iklim değişikliğini ele almak için harekete geçerken, insan hakları, sağlık hakkı, yerli halkların, yerel toplulukların, göçmenlerin, çocukların haklarına ilişkin yükümlülüklerine saygı duymalı, teşvik etmeli ve dikkate almalıdır. Engelliler ve savunmasız durumdaki insanlar ve gelişme hakkı ile cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve nesiller arası eşitliği tanınmalıdır." (Paris Agreement, 2015)

Paris Anlaşması'na hukuki perspektiften yaklaşırsa, cezalandırıcı adalet fikrinin Anlaşma metninde yer almadığını belirtilebilir. Anlaşma'nın 13'ncü maddesinde şöyle geçmektedir:

"Şeffaflık çerçevesi, en az gelişmiş ülkelerin ve geliştirmekte olan küçük ada devletlerinin özel koşullarını kabul ederek ve Sözleşme kapsamındaki şeffaflık düzenlemelerini temel alacak, geliştirecek; kolaylaştırıcı, müdahaleci olmayan, cezai olmayan bir tarzda, diğerlerine saygılı bir şekilde uygulanacaktır. Taraflara aşırı yük yüklemekten kaçınılacaktır." (Paris Agreement, 2015)

Paris Anlaşması'nda hukuki olarak bağlayıcı hükümlerin açık bir şekilde yer almaması, adalet prensibi bakımından hükmedici-cezalandırıcı bir pratiğin bulunmadığını göstermektedir. Bir diğer konu, adalet prensibinin ekolojik bağlamıdır. Anlaşma'nın Giriş kısmında yer alan açıklamadaki ifade şu şekilde yer almaktadır:

"Okyanuslar dahil olmak üzere tüm ekosistemlerin bütünlüğünü sağlamanın ve bazı kültürler tarafından Toprak Ana olarak kabul edilen biyolojik çeşitliliği korumanın önemine dikkat çekerek ve iklim değişikliğiyle mücadele için eyleme geçerken 'iklim adaleti' kavramının bazıları için önemine dikkat çekerek" (Paris Agreement, 2015) denilmiştir.

Ekolojik adalet meselesi, iklim adaletinin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Nitekim, ulusal köken, dil, cinsiyet, sınıf farkı gözetilmeksizin herkesin adil ve eşit bir çevrede iklimde yaşama hakkını bünyesinde toplamaktadır. Ayrıca hiçbir kimseye adil olmayan bir yükü taşımaması gerektiğini, her insanın doğal malların kullanımı ve tüketiminde eşit haklara sahip olmasını ifade etmektedir. Ekolojik adalet bu bakımdan hem fırsat eşitliğiyle hem de insan haklarıyla yakından ilişkilidir (Kılıç ve Tok, 2014: 220).

Anlaşmada yer verilen bir başka husus nesiller arası adalet fikridir. Bu fikri destekleyen maddelere doğrudan yer verilirse: Düşük emisyonlu kalkınma stratejileri geliştirme konusunda çaba sarf etmek (Madde 4), gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek, düşük karbonlu bir dünyaya geçişi ifade eder. Finansman akışını, dirençli kalkınmaya dair eğilimleri artırmak (Madde 2) gelecek kuşakların çevresel koşullarını iyileştirmeye teşvik eder. Küresel ortalama sıcaklığı, 2 derecenin daha aşağısına düşürmek ve sabitlemek, sanayileşme öncesi sıcaklık seviyelerini 1,5 derece üstüyle sınırlamak (Madde 2) iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini azaltarak gelecekteki nesillerin güvenliğini sağlamayı amaçlar. Ayrıca Anlaşma 'ya taraf özellikle gelişmiş ülkelerin mutlak emisyon hedefinin belirlenmesinde liderlik etmesinin (Madde 4) şart koşulması nesiller arası adaleti gözetilmesi için kritik bir adımdır.

Sonuç itibarıyla, Paris Anlaşması'nda tanımlanan yükümlülüklerle birlikte taraf ülkelerin iklim değişikliğine karşı iyi niyet beyanlarıyla hareket etmeleri öngörülmektedir. Bu, gelecek nesillerin adil, hakkaniyetli ve dengeli bir çevrede yaşamaları bakımından umut verici olarak değerlendirilse de insanoğlunun çıkarları devreye girdiğinde ne ölçüde iyi niyet gösterebileceği konusu tartışmalıdır. Ülkelerin iklim adaleti söz konusu olduğunda etik ve ahlaki ilkeler çerçevesinde atacakları adımlar hem şu anki hem de gelecek nesiller açısından oldukça önemlidir (Demir, 2022: 67). Tam da bu noktada iklim adaleti perspektifini temel alan “gezegenin sınırları” olduğu görüşü dile getirilmektedir. Bu görüş ekolojik dengenin sınırlarının aşıldığı veya aşılmakta olduğunu bildiren erken bir uyarıdır.² Stratosferik ozon tabakasının incelenmesi, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, su kaynaklarının hızla tükenmesi, okyanus asitlenmesi, kimyasal kirlilik, arazi sistemi değişiklikleri gibi sorunların toplamı ekolojik kriz olarak tanımlanmaktadır. Gezegenin sınırlarının ihlal edilmesi, ekolojik krizler üzerinde etkide bulunur (Richardson vd., 2023:5-6). Buna ilaveten, etkilerin dağılımı açısından eşitsizliğin söz konusu olduğu söylenebilir (Çelik, 2022: 89). Gelişmiş ülkeler ve topluluklar, gezegensel sınırların ihlaline daha fazla neden olurken, iklim değişikliğinin sonuçlarına en fazla maruz kalan genel itibarıyla düşük gelirli ve kırılgan ülkelerdir. Bu bakımdan iklim adaleti, sınırların korunması meselesini etik ve politik bir yaklaşımla ele alır. Buna göre gezegenin sınırlarını aşan faaliyetlere karşı sorumluluğun dengeli şekilde dağıtılması gerektiği vurgulanmaktadır.

3. İklim Adaleti

Küresel bir sorun teşkil eden iklim değişikliğine karşı evrensel bir iklim perspektifinin geliştirilmesine yönelik olarak, uzun yıllardır başta siyaset felsefecileri olmak üzere, adalet düşüncesine ayrı bir önem vermişlerdir (Rawls, 1999: 3). Temel anlamda iklim adaleti, iklim değişikliği meselesine dair alınacak tedbirlerin nasıl olması gerektiği, hakkaniyet ilkesi temelinde ne tür yükümlülüklerin üstlenilmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Diğer ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerde olduğu üzere ekolojik meselelerde hakların eşitsiz ve adaletsiz bir şekilde dağıtılması iklim adaleti kavramını görünür kılmıştır (Akkuş, 2021: 202). Bu bağlamda, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının atmosferdeki yükselişine hiç payı olmayan veya çok az payı ülkelerin iklim değişikliğinin etkilerinden diğer ülkelere nazaran daha çok etkilenmesi hususuna vurgu yapan iklim adaleti (Demirci, 2013: 185), kaynakların eşit ve adil bölüşümü, sürdürülebilir kalkınma konuları üzerine eğilir. Bu noktada, iklim adaletinin mesele edindiği sorunlar üç başlık altında toplanabilir. İlkinde, iklim değişikliğinin ve sonuçlarının yarattığı krizin mekânsal olarak etkilenirlik oranının hat safhada olduğu ülkelerde, bölgesel olarak yaşanan ve nihayetinde iklim mülteciliğine yol açan dezavantajlı olma durumudur. İkincisinde, sosyo-ekonomik etmenlerle ilişkili olarak, ülkelerin gelişmişlik seviyesinin düşük olması nedeniyle iklim değişikliğine uyum konusunda yetersizlik, sınıfsal, etnik ve toplumsal cinsiyet bağlamında yaşanan eşitsizliğe bağlı durumlar, son olarak ise, gelecek nesillerin hakları, dahası iklim krizinden etkilenen gezegenin diğer canlı-cansız varlıklarının içine dahil edildiği etik- ahlaki bağlam, iklim adaleti içerisinde değerlendirilebilir (Akkuş, 2021: 202).

İklim krizi, uluslararası ilişkilerde siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla yaşanan dengesizlikte ortaya çıktığı gibi, burada da kuzey ve güney ülkeleri arasındaki eşitsizliği görünür kılmıştır (Muhovic-Dorsner,2005: 238). Bazı iklim adaleti savunucularının görüşlerine göre, kuzey ülkelerinin faaliyetleri karbondioksitin atmosferde birikmesine daha fazla neden olmuş ve bu sayede bu ülkeler bugünkü refahına erişmişlerdir. Ancak bu ülkelerin söz konusu faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan derin ekolojik ve iklimsel krizin faturasını az gelişmiş veya yoksul ülkeler ödeyeceklerdir. Bunun nedeni, kaynakların gezegende eşit dağılmaması gibi, ortaya çıkacak risklerin de eşit şekilde dağılmamasıdır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin

² “Gezegensel sınırlar” kavramı ilk kez 2009’da çevre alanında araştırmalar yapan Johan Rockström ve Will Steffen tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram, ekonomik sistemlerin doğayla uyumlu olması gerektiğini vurgulayan sürdürülebilir bir ekonomi modelini önermektedir. İklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybı, gezegensel sınırların başında yer almaktadır (Çelik, 2022: 87-88; Kurnaz, 2018).

(IPCC) ortaya koyduğu üzere, iklim krizinden özellikle en yoksul kesimler etkilenmektedir. Artan aşırı hava olayları, şiddetli sıcaklar, okyanusların ısınması ve atmosferde artan sera gazı emisyonları neticesinde hem okyanuslarda asitlenme yaşanmış hem de tarımsal verimde düşüş gözlemlenmiştir; buna bağlı olarak ise gıda üretimi ve gıdaya erişimde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır (IPCC, 2022: 57).

İklim değişikliğinin etkileri günümüzde ciddi şekilde hissedilmektedir; okyanus seviyesinin 10 cm kadar yükselmesi, buzulların erimesi, dünyadaki sıcaklık ortalamasının artması, orman yangınları, şiddetli fırtına ve kasırgalar vb. ciddi felaketlere yol açmaktadır. Bundan sonraki on yıl küresel ısınmanın yoğunluğunun daha da artacağına işaret edilmektedir. Eğer ki bu kötü gidişatın önüne geçilmezse, IPCC'nin ortaya koyduğu üzere, dünya sıcaklığı 4,8°C'nin üzerine çıkacaktır (Başkaya, 2020: 49). Bu sorun eğer çözümlenemezse, iklim değişikliğinin esas etkilerine maruz kalan taraf gelecek nesiller olacaktır (Demirci, 2013: 186). Tam da bu noktada, hem zamansal olarak nesiller arası eşitsizliğe hem de mekânsal bakımdan Kuzey-Güney dengesizliğine sebebiyet veren eşitsizliklerin çözümlenmesi için iklim krizine adalet ilkelerinin dahil edilmesi gerekmektedir (Tatgın, 2019: 108).

BMİDÇS'nin (1992) kabul edilmesinden bu tarafa iklim adaleti bağlamında, yeterli teknolojik altyapıya ve kapasiteye sahip olan gelişmiş ülkeler ve buna karşılık gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsiz ilişki, haklar ve yükümlülükler konusundaki ciddi tartışmalar halihazırda devam etmektedir. Bu tartışmalar etrafında bir araya gelen İklim Adaleti Hemen Şimdi! (Climate Justice Now!), Büyük İyilik (The Big Ask), Halkın İklim Yürüyüşü (People's Climate March), İklim Adaleti İttifacı (Climate Justice Alliance) gibi hareketler (Keskin, 2022: 74-77) gezegenin bir sınırı olduğunu, gelecek nesilleri bugünden korumak için ekonomik, politik ve sosyal alanda radikal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Bu hareketler arasında İklim Adaleti Hemen Şimdi! ağı, 2007 yılında yaklaşık 30 grup ve örgütün çabasıyla oluşturulmuştur. Hareketin savunduğu alternatif politika ve uygulama önerileri şöyledir: Tarihsel sorumluluk ve ekolojik borca göre Kuzey ülkelerinin Güney ülkelerine mali transferi, hem Kuzey hem de Güney ülkelerinin gereksiz ve aşırı tüketiminin önlenmesi, yerli halkları güçlendiren ve doğal kaynaklar üzerindeki egemenliğini dikkate alan adalet temelli uygulamaların desteklenmesi, enerji verimliliğini gözeterek güvenli, temiz ve toplum merkezli yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılmasıdır (Uncu, 2020: 2- 3). Bu bakımdan uluslararası alanda her yıl söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi için BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansları (COP'lar) gerçekleştirilmekte ve taraf olan ülkeler kendi sorumluluklarına göre bir araya getirilerek iklim değişikliğiyle mücadele konusunda kararların alınması için çaba harcanmaktadırlar (Demir, 2022: 67). Taraflar Konferansı'nda alınan kararlara ve diğer uluslararası iklim sözleşmeleri metinlerine bakıldığında iklim adaleti konusunun etik-ahlaki ve politik boyutlarıyla tartışıldığı görülmektedir. İklim adaleti perspektifinde, uluslararası sözleşmelerde tartışmanın bir boyutunu ekonomik hassasiyetler oluşturmaktayken -kaynakların, finansmanın, fonların eşit ve adil bölüşümü gibi- ayrıca kadınların, yoksulların, engelli bireylerin ve toplumsal yapı içerisinde diğer dezavantajlı kılınmış kişilerin iklim değişikliği ile mücadele konusunda karar alıcı pozisyona yerleştirilmesi gibi konularda etik-ahlaki hassasiyetler oluşturmaktadır.

3.1. İklim Adaletsizliğine Konu Olan Pratikler

İklim adaleti meselesinin çeşitli veçhelerinden uluslararası anlaşmalarda ve küresel ölçekteki iklim adaleti mücadelelerinde söz edilse de pratikte, ülkelerin yüklenmiş oldukları sorumlulukların, iklim krizinin boyutları düşünüldüğünde oldukça yetersiz kaldığı, en fazla tehlike altında bulunan dezavantajlı konumdaki ülkelerin en az sorumluluğa sahip olan ülkeler olduğu görülmektedir (Akkuş, 2021: 210). Ayrıca iklim krizindeki etkilenirlikte kırılgan konumda olanların sadece bölgesel olarak değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların, sınıfsal olarak yoksulların olduğu gözlemlenmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan felaketlerin tarihsel sorumluluğunu geliştirmiş ülkelerin üstlenmesi gerektiğinden önceki bölümlerde söz edilmişti. Bununla birlikte yaşanan son gelişmeler iklim adaletinin sağlanması

noktasında sorumluluğun yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yüklenemeyeceğini de göstermektedir. Zira günümüzde artık söz konusu kategoriler (BMİDÇS'deki Ek I ve Ek II ülke tasnifleri) yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Buna örnek olarak gelişmekte olan ülkelerin sera gazı salınımindaki artışı verilebilir. Son verilere göre, Hindistan'ın sera gazı salınımindaki artış %6,6 payla Avrupa Birliği ülkelerini arkasında bıraktığı belirtilmektedir (Euronews, 2021). Buna bağlı olarak, BMİDÇS, Paris Anlaşması'nda ve diğer uluslararası metinlerde ülkelerin yeteneklerine bağlı olarak "ortak ancak farklılaşmış sorumluluk" ilkelere tartışılabilir hale geldiğinden söz edilebilir (Akkuş, 2021: 210).

İklim adaleti meselesi, daha önce de söz edildiği üzere birden farklı boyutta tartışılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de zengin ve yoksul sınıfların krizin etkilerini karşılayabilme düzeylerindeki farklılıklardır. Tropikal bölgelerde yaşayan insanların aşırı hava olaylarına ve şiddetli kasırgalara maruz kalma oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgelerde yaşayan insanlar evlerinin güvenli olmaması, bir iklim felaketi yaşandığında bunu karşılayabilecek bir sigorta olanağının olmaması, politik temsiliyetin yetersizliği, finansal güçlükler gibi nedenlerle iklim krizinden daha çok etkilenmektedirler (Doğru, 2019: 32). Sahraaltı Afrika, Hindistan, Orta-Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri iklim krizine maruz kalma oranının en yüksek olduğu yerlerdir. Sadece Afrika'daki 54 ülkenin dünyadaki nüfusun %17'sini oluşturmasına karşın emisyonları paylarının %3'ten az olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, bilindiği üzere iklim krizinin en çetin şartlarının sürmekte olduğu (kuraklık, sel, gıda krizi vb.) yer de Afrika'dır (Akkuş, 2021: 211). İklim krizi sebebiyle Sahraaltı Afrika'da neredeyse 4,5 milyon kişinin yerinden edildiği bilinmektedir. İklim değişikliğinin etkileri sürdükçe, Afrika kıtasındaki kuraklıkların artması, gıda ve su krizinin hat safhaya ulaşması ve tüm bunlarla beraber şiddetli hava olaylarının boyutunda ve sayısında ciddi artışların yaşanması beklenmektedir (Küçük, 2021).

3.1.1. İklim Adaletsizliğinde %10'a Odaklanmak

Dünyadaki yoksulluğa ve adaletsizliklere karşı mücadele pratiğiyle hareket eden insanların bir araya gelerek oluşturdukları küresel bir organizasyon olan Oxfam'ın 2022 raporuna göre, zengin ülkelerin birçoğu gelişmekte olan ülkelere iklim finansmanı katkılarını dürüst olmayan şekilde %225 gibi bir rakamla şişirmektedir. Zengin ülkeler, iklim finansmanına %68,3 milyar dolar ayırdığını belirtse de, 2020 yılında sağlanan yalnızca 21-24,5 milyar dolar gibi bir rakamdır. Oxfam Uluslararası İklim Politikası başkanı Nafkote Dabi'nin belirttiği üzere, "Zengin ülkelerin katkıları yalnızca vaat edilen hedeflerin sefil bir şekilde altına düşmeye devam etmekle kalmıyor, aynı zamanda yanlış şeyleri yanlış şekilde saymakla oldukça yanıltıcı oluyorlar." (Oxfam, 2022). Buna göre, küresel iklim finansmanının, hedeflerini yerine getirmemesi bir yana, sorumluluklarından kaçan zengin ülkeler, yoksul ülkelerin iklim krizleriyle başa çıkma yeteneklerini de ilerleyemez duruma getirmekte, mevcut yoksulluğu derinleştirmektedir.

İklim krizi, elbette gezegenin tüm canlılarını etkilemektedir; ancak eşit şekilde değil. Dünya nüfusunun en zengin % 1'lik kesimi, yani 63 milyon kişi, dünyanın en yoksul kalabalıklarını kapsayan 3,1 milyar insandan daha fazla iklim değişikliğine neden olan karbon emisyonundan sorumludur. Buna ek olarak, düşük-orta gelirli ülkelerde yaşayan insanların ani hava olayları nedeniyle yerlerinden edilme oranı, yüksek gelirli gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlara göre, tam 5 kat daha yüksektir (Oxfam, 2021). Paris Anlaşması 2030'a kadar karbon emisyonlarını 1,5 derece ile sınırlandırılmasını hedeflemektedir; bu hedefin gerçekleştirilmesi, dünyadaki % 1'lik kesimin emisyonlarını azaltmasını gerektirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Oxfam'ın 2024 tarihli raporunda, 1990'dan bu yana dünyanın en zengin %1'inin sebep olduğu emisyonların küresel ölçekte yol açtığı ve açması öngörülen üç kritik alan belirlenmiştir: Küresel eşitsizlik, açlık ve ölüm. En yoksul ülkelerin ekonomik büyümesi sekteye uğramış; Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Sahraaltı Afrika gibi bölgelerde büyük kayıplar yaşamıştır. Örneğin, bu bölgelerde ekonomik kayıp oranları % 3, % 2,4 ve % 2,2 seviyelerine ulaşmıştır. Buna ek olarak, en zengin % 1'in neden olduğu emisyonların gıda güvenliğini de tehdit ettiği ortaya konulmuştur.

1990-2023 arasında 14,5 milyon insanı beslemeye yetecek kadar kalori sağlayabilecek ürünlerin kaybı yaşandığı ve bu sayının 2050'ye kadar yıllık 9 milyon insanı etkileyecek şekilde artacağı vurgulanmıştır. Son olarak iklim krizinin etkisiyle sıcaklardaki artış sonucu 2120'ye kadar aşırı ölümlerin %78'inin yoksul ve orta gelirli ülkelerde görüleceği belirtilmiştir (Oxfam, 2024).

Diğer bir önemli nokta ise, dünyanın en zengin %10'luk diliminin sera gazı emisyonlarını hedeflenen seviyeden 10 kat daha fazla azaltması gerektiğidir (Bloomberght, 2021). Dünya nüfusunun % 10'una odaklanmak karbondioksit salınımının iklim değişikliğinde yalnızca bireysel bir mesele olmadığını gözler önüne sermektedir. Bunun sebebi şu şekilde izah edilebilir: Beslenme biçimleri, uçakla seyahat etme, dijital araçların kullanımı vb. değişkenlere bağlı olarak ölçülen kişisel karbon ayak izi, sera gazında yükümlülük sadece bireysel olarak değerlendiremez. Dünyanın en zenginlerini oluşturan % 10'luk kesimin karbon emisyonlarına katkısı %50'dir. Düşük-orta gelirli kişiler ise buna yalnızca % 10 gibi bir oranla katkıda bulunmaktadır (Beuret, 2019). 2021 yılında Avrupa Çevre Politikası Enstitüsü (IEEP) ve Stockholm Çevre Enstitüsü (SEI) tarafından hazırlanan raporun verilerine göre, 2030 yılına kadar, Çin vatandaşları dünyanın en zengin % 1'inin karbon emisyonlarının yaklaşık %23'ünden, Amerikan vatandaşları ise % 19'undan, Hindistan'daki vatandaşların ise %11'inden sorumlu olacağını ortaya koymuştur. IEEP başkanı raporda, 1,5°C Paris hedefinin canlı tutulması için küresel emisyon açığının, dünya nüfusunun büyük bir kesiminin tüketiminden değil, gezegendeki en zengin kesimin aşırı emisyonlarından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, 2030 yılına kadar emisyon açığını kapatılabilmek için, hükümetlerin en fazla emisyon üreten zengin grupları hedef alan politikalar geliştirmesi gerektiği ve iklim ve eşitsizlik krizlerinin bir arada ele alınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir (Oxfam, 2021).

İklim adaletsizliği sorununa % 10'luk kesim üzerinden yaklaşmak, yalnızca karbon emisyonları arasındaki dağılımın eşitsiz olduğunu anlamak için değil, bununla birlikte ulusal anlamda da eşitsizliğin kavranması bakımından önemlidir. Buradaki önemli nokta, sınıfsaldır. Buna göre, yüksek gelirli ülkelerin kendi içlerindeki yoksul ve zengin hanelerde de emisyon üretimi bakımından bir eşitsizlik söz konusudur: ABD ve İngiltere örneklerinde, en zengin %10'luk kesimin emisyonları, en fakir % 50'lik kesimin ürettiği emisyon miktarından en az beş kat daha fazladır (Beuret, 2019). Söz konusu eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, ırksal-etnik eşitsizlikler bağlamında da genişletilebilir. % 10'luk zengin kesimin karbon emisyonundaki payını hesaba katmak bunlarla da sınırlı değildir. Dünyanın en zengini olmanın politik kararlar bakımından oldukça önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir: Yasal düzenlemede etkinlik, siyasi partilere finans desteği sağlama, emisyon salınımında önemli katkıları olan; çoğunlukla fosil enerji kullanan şirketler ve işletmeler üzerinde kontrol ve güç demektir. Sonuç itibarıyla, insanlığın kaderini büyük ölçüde şekillendiren, daha çok kar elde etme ve zenginleşme arayışı içinde olan %10'luk kesimdir. Başkaya'nın (2020: 74) da belirttiği üzere, onlar gücüne güç katıp zenginleşirken, fakirleşen doğa olmuştur.

Sonuç

İklim değişikliği ve beraberindeki felaketler sadece teknik veya meteorolojik bir mesele olarak anlaşılacak kadar çok boyutludur. Bu sebeple iklim değişikliği sorununa etik-ahlaki bir perspektiften bakmadan sorunun iklim adaleti lehine çözümlenmesi güç görünmektedir. İklim krizinden, ekonomik, sosyal, siyasal vb. diğer tüm alanlarda olduğu gibi dezavantajlı durumda bulunan kesimlerin krizin yaratılmasında çok az veya payları olmamasına rağmen en fazla etkilendiği düşünüldüğünde; iklim adaletinin hakkaniyet ilkeleri gözetilerek eşitlikçi bir tarzda çözüme kavuşturulması gerekir. Bunun için uluslararası anlaşma metinlerine taraf olan, bilhassa gelişmiş ülkelerin karbon salınımının azaltımı konusunda gerçekçi yükümlülük beyanlarında bulunmaları, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda bilincin yükseltilmesi, bütün sektörlerde fosil enerji yatırımları yerine çevreci ve alternatif yatırımlara önem verilmesi gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak, iklim adaleti meselesinde yalnızca ülkeler bazında değil, aynı zamanda ulusal ölçekte de toplumsal ve sınıfsal eşitsizliklerin var olduğunun bilincinde olarak tartışma yürütülmesi gerekmektedir. Nitekim hem Kuzey hem de Güney ülkelerinde derin toplumsal ve

sınıfsal eşitsizlikler ve adaletsizlikler söz konusudur. Dolayısıyla ülkeler içindeki eşitsizlikler de iklim adaleti tartışmasına dahil edilerek kapsamlı bir politika ve çözüm hedefi oluşturulmalıdır.

İklim krizine neden olma, yalnızca tüketim alışkanlıkları ve bireysel karbon emisyonlarının üretimi bağlamında ele alınacak bir konu değildir. Bununla birlikte, belki de en önemlisi, tarihsel bakımdan üretim şekillerinin ve enerji kaynakları konusundaki tercihlerin incelenmesidir. Nitekim bütün bunları belirleyen, hegemonik güçler, onların sahip oldukları şirketler, işletmeler ve politik kararların alınmasında etkiledikleri siyasi partilerdir. Bu bağlamda, tarihsel sorumluluğa sahip Kuzey ülkelerindeki yoksul ve zengin sınıfların ve hegemonik güçlerin aynı yükümlülüğe sahip olduğunu söyleyebilmek güçtür.

Kaynakça

Akkuş, A. (2021). Küresel Güney Bağlamında İklim Etiği ve İklim Adaleti Uygulamaları.

Cappadocia Journal of Area Studies, 3(2), 200-215.

Başkaya, F. (2020). Gençlerle Başbaşa İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım. Yordam Yayınları, İstanbul.

Beuret, N. (2019). Emissions inequality: there is a gulf between global rich and poor.

(Erişim: 17.12.2024), <https://www.weforum.org/stories/2019/04/emissions-inequality-there-is-a-gulf-between-global-rich-and-poor/>

Bloomberght (2021). Oxfam: Zengin kesimin karbon ayak izi giderek artıyor. (Erişim: 27.05.

2023), <https://www.bloomberght.com/oxfam-zengin-kesimin-karbon-ayak-izi-giderek-artiyor-2291543>

BMİDÇS (2002). İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (Erişim:7.12.2024),

https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf

Bozoğlu, B. (2021). 21. Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum.

Dorion Yayınları, İstanbul.

Casey, G.,& Galor, O. (2016). Population Growth and Carbon Emissions. *National Bureau of Economic Research*, (No. w22885).1-33.

Çelik, M.A. (2022). Ekolojik Sorunların Analizinde Yeni Bir Yaklaşım: Planeter Sınırlar,

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, 45, 85-95.

Çobanoğlu, N. & İğci, T. (2019). İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel

Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilim Dergisi*, 7(2), 130-146.

Demir, A. (2022). İklim Adaletine Kant ve Rawls'un Etik Temelli Adalet Teorileri

Çerçevesinde Felsefi Bir Yaklaşım, *İnsan & İnsan Dergisi*, (33), 63-75.

Demirci, M. (2013). İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

İİBF Dergisi, 8(2), 183-203.

Doğru, B. (2019). İklim Mücadelesinde Ekonomik, Sosyal ve Ekolojik Adalet, İklim

Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), *İklim Değişikliği*

Modülleri Serisi, 16.

Euronews (2021). Çin'in sera gazı salınımı gelişmiş ülkelerinin tamamının toplamını geçti. (Erişim: 26.05.2023), <https://tr.euronews.com/2021/05/08/cin-in-sera-gaz-sal-n-m-gelismis-ulkelerinin-tamam-n-n-toplam-n-gecti>

Gaus, G. F. (2016). *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*. çev. Nihal Akdere, Phoenix Yayınları, İstanbul.

Hodgkings, M. (2022). COP 27 Q&A: Climate Finance And How It Affects Our Planet's Futures. United Nations Foundation, (Erişim:25.05.2023), <https://unfoundation.org/blog/post/cop-27-qa-climate-finance-how-it-affects-our-planets-future/>

IPCC (2014). Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers. (Erişim:23.05.2023),https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf

IPCC (2022). Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. (Erişim: 18.12.2024),<https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCCAR6WGIITechnicalSummary.pdf>

Karakaya, E. (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 1-12.

Karakaya, E., & Özçağ, M. (2004). Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, I. Maliye Konferansı, "Geçiş Ekonomilerinde Mali Politikalar", 1-7.

Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.

Keskin, B. (2022). Başlangıcından Günümüze İklim Hareketi: Sorunlar, Sınırlar ve Fırsatlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 14(1), 59-107.

Kılıç, S.,& Tok, N. (2014). Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (3).

Kurnaz, M.L. (2018). Gezegimizin Sınırları. *Ekoİq*, (Erişim: 7.12.2024), <https://www.ekoIQ.com/gezegimizin-sinirlari/>

Küçük, Y.K. (2021). İklim Değişikliği ve Afrika. *Independent Türkçe* (Erişim: 7.12.2024), <https://www.indyTurk.com/node/438166/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87klim-de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-ve-afrika>

Muhovic-Dorsner, K. (2005). Evaluating European Climate Change Policy: An Ecological Justice Approach. *Bulletin of Science Technology & Society*, C.3, 238- 256.

Narin, M. (2020). Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizması: Emisyon Ticareti. *International*

Conference On Eurasian Economies 2013, 941-952.

Oxfam (2021). Carbon Emission of Richest %1 Set To Be 30 Times The 1.5°C Limit In 2030. (Erişim: 1.10.2024), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/carbon-emissions-richest-1-set-be-30-times-15degc-limit-2030#:~:text=The%20carbon%20footprints%20of%20the,the%20COP26%20meeting%20in%20Glasgow.>

Oxfam (2021). There is nothing equal about the climate crisis. (Erişim: 27.05.2023).

<https://www.oxfam.org/en/there-nothing-equal-about-climate-crisis>

Oxfam (2022). True value of climate finance is a third of what developed countries report- Oxfam (Erişim: 6.12.2024), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/true-value-climate-finance-third-what-developed-countries-report-oxfam>

Oxfam (2024). Billionaires emit more carbon pollution in 90 minutes than the average person does in a lifetime. (Erişim: 18.12.2024), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/billionaires-emit-more-carbon-pollution-90-minutes-average-person-does-lifetime#:~:text=Oxfam%20found%20that%2C%20on%20average,person%20would%20in%20860%20years>

Öztürk, A., & Öztürk, M. (2019). BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabası. *Ömer Halis Demir İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (4), 527-541.

Paris Agreement. (2015). (Erişim: 23.05.2023),

https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

Portillo, P. (2024). Kyoto Protokolü: İklim değişikliğiyle mücadelede etki, hedefler ve eksiklikler. (Erişim: 7.12.2024). <https://tr.renovablesverdes.com/Kyoto-Protokol%C3%BC/>

Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Oxford University Press.

Richardson, K., vd., (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries, *Science Advances*, 9(37), 1-16.

Stern, N. (2007). *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge, Cambridge University Press.

T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). Türkiye Ulusal Katkı Beyanı'nı COP27'de Açıkladı. (Erişim: 7.12.2024), <https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop27-de-acikladi-haber>
84#:~:text=%C3%87evre%2C%20%C5%9Eehircilik%20ve%20%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%20%C5%9Fikli%C4%9Fi,y%C3%BCzde%2041%20oran%C4%B1nda%20azalt%C4%B1ma%20y%C3%BCkseltti

- Tatgın, E. (2019). İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, (1), 104-118.
- Türkeş, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*, 29, 99-107.
- Ubay, B.,& Bilgici, Y. (2021). Karbon Fiyatlandırılmasında Emisyon Ticareti Sistemi ve Önemi, *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 47-72.
- Uncu, B. A. (2020). Hem İklimi Hem Adaleti Savunan Bir Hareket: İklim Adaleti Hareketi. *Tesev Değerlendirme Notları*, 10, 1-10, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/baran_alp_uncu_mizanpaj.pdf
- UNFCCC (1998). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü. (Erişim:22.05.2023), https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editedosya/kyoto_protokol.pdf
- United Nations (2022). UN Climate Conference COP 27. (Erişim: 25.05. 2023). <https://news.un.org/en/events/co>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).